

Filozofska promišljanja o grčkim mitovima u svjetlu kršćanstva

Sever, Nika

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:995329>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Nika Sever

**FILOZOFSKA PROMIŠLJANJA O
GRČKIM MITOVIMA U SVJETLU
KRŠĆANSTVA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

NIKA SEVER

**FILOZOFSKA PROMIŠLJANJA
O GRČKIM MITOVIMA U SVJETLU
KRŠĆANSTVA**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Maja Matasović

Zagreb, 2024.

Sažetak

Religija, odnosno odnos prema božanstvima među prvim je obilježjima čovjekova duha poznatima u svijetu, kao i mitovi. Teško je reći što je došlo prije čega. Ljudi su se i jednim i drugim počeli baviti kako bi bili u stanju objasniti si razloge događaja, onih dobrih i onih loših. Zbog nedovoljne edukacije, nije bilo moguće logički objasniti elementarne nepogode ili prirodne pojave. Bilo je potrebno stvoriti nešto što bi moglo objasniti sve potrebno o čemu su se ljudi zapitkivali. Upravo tu nailazimo na začetke prvih religija i prvih bogova. Iz zavrzlama ljudske povijesti, izvlačimo jednu nit koju ćemo slijediti i krenuti redom. Sva objašnjenja i znanja crpe se iz biblijskih i mitskih knjiga, među kojima se izdvajaju Biblija, te kao izvori za antičke mitove *Mythos* Stephena Frya, "Najljepše priče klasične starine" Gustava Schwaba i druge. Vraćajući se na sam početak, počinjemo od Kaosa, Ereba i Nikte pa sve do kršćanske religije.

Ključne riječi: religija, mitologija, Gustav Schwab, Biblija, *Mythos*

Abstract

Religion is a concept that arose among the first concepts in the world. The myth also. It's hard to say what came before what. People began to deal with one and the other in order to be able to explain the reasons for events, both good and bad. Due to insufficient education, it was not possible to logically explain natural disasters or natural phenomena. It was necessary to create something that could explain everything that people were wondering about. It is here that we encounter the beginnings of the first religions and the first gods. From the tangles of human history, we draw one thread that we will follow and start in order. All explanations and knowledge are drawn from biblical and mythical books, among which stand out the Bible, *Mythos* by Stephen Fry and "The most beautiful stories of antiquity" by Gustav Schwab as sources for the classical myths, and others. Going back to the very beginning, we start from Chaos, Erebus and Nyx all the way to the Christian religion.

Key words: religion, mythology, Gustav Schwab, *Bible*, *Mythos*

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
2. Povezanost grčkih mitova i temeljnih kršćanskih pojmova.....	5
2.1. Analiza mita o pčeli.....	7
2.2. Analiza mita o Tantalu i oholost u kršćanstvu.....	9
3. Sizifov posao i upornošću do cilja.....	13
3.1. Bratoubojstvo kao zlodjelo od prvih vremena.....	19
3.2. Noina arka i „Veliki potop“.....	22
4. Mit o Prometeju.....	25
5. Mit o Heraklu.....	30
6. Zaključak.....	34
Popis literature.....	35

1. Uvod

U trenutcima čovjekova postavljanja pred bilo kakav autorski izazov, prvi korak je svjesnost o onome o čemu se piše i odgovornost prema onome pred što se postavlja. Temelji ovog teksta leže u preplitanju kršćanske vjere i drevne mitologije, duboko utkane u srž ljudske kulture. Polazišne točke, pretpostavke i same argumente teško je postaviti jer vrlo lako može doći do zamjena teza. Stoga su u središte ovog rada stavljene osnovni grčki mitovi u kojima možemo pronaći potencijalnu korelaciju između daleke prošlosti te naše zbilje, a samim time i naše religije. Ukoliko netko nije odabrao kršćanstvo kao svoju religiju, to nije ni najmanje bitno za shvaćanje poante i iskonske biti ovog djela. Svaka riječ moralnog karaktera na koju će se često naići može se projicirati na svaku drugu točku ljudskog života jer poanta ovog rada trebala bi biti početak i ishodište kvalitetnog života svakoga od nas. Početak ispravnog života i dostizanja vlastitih vrhunaca.

U svjetlu te interakcije, postavlja se ključno pitanje: jesu li grčki mitovi oblikovali kršćansku moralnu paradigmu ili je njihov utjecaj tek površinski? Jesu li mitovi oblikovali neke od današnjih krucijalnih vrijednosti u ljudskom i kršćanskom životu? Ili su, najizglednije, korišteni kako bi naglasili neke od najvažnijih vrijednosti u kršćanstvu?

U tom duhu posebno ćemo se osvrnuti na mitove o Sizifu i Tantalu te istaknuti njihovu temeljnu poruku oholosti kao smrtnog grijeha. Oholost, koja se javlja već u Starom zavjetu, zauzimat će veliki dio ovog djela. Kroz te se priče dobiva uvid u moćne i strašne posljedice vrhovnog grijeha. Dan danas je oholost ishodišna nit mnogih grijeha, a ako napravimo i korak dalje, ka začecima oholosti, nailazimo na njezino etabliranje od pamtivijeka kao razlog izgnanstva prvih ljudi iz Edena.

Ono što čini hipoteze intrigantnim jest složenost veza između dva različita kulturna i religijska konteksta – kršćanstva i grčkih mitova. Postavljanje pitanja o njihovoj međusobnoj povezanosti otvara vrata za istraživanje dubokih slojeva kulturnih interakcija. Ideja o tome kako su povezani nudi priliku za promatranje kontinuiteta i prekida u ljudskom shvaćanju svijeta i božanske prisutnosti kroz različite epohe. Razmatranje kako su se ti mitovi možda prenosili, reinterpetirali ili čak integrirali unutar kršćanskih tradicija otkriva bogatstvo ljudske kreativnosti i prilagodljivosti u duhovnom i moralnom kontekstu. Gustav Schwab i Stephen Fry bavili su se prepričavanjem grčkih

mitova i njihova će djela navedena u popisu literature biti potporni zidovi u konstrukciji daljnjih objašnjenja. Schwabove *Najljepše priče klasične starine* definitivno čine temelje svake sljedeće relevantne analize i povezanosti mitova s današnjicom. Uz to djelo nailazi se i na brojna druga, kroz koja će se doći do proširenja vidika i novih zaključaka. Kroz ovu analizu, obradit ćemo mitove iz kojih možemo izvući poruku sličnu kršćanskoj. To će zasigurno, osim navedenih o Sizifu i Tantalu, biti i mitovi o Prometeju i Heraklu. Prateći njihove događaje, proširit ćemo se laganim koracima na mitove ili anegdote koje možemo komparirati s današnjim događajima i shvaćanjima. Priče s kojima se moguće poistovjetiti zauzet će dio analize. Sve to ćemo objediniti u jedno kompaktno djelo koje će dati odgovor na potrebna pitanja vezana za mitologiju i kršćanstvo, kao i njih kao spoj, ističući njihove sličnosti i razlike.

Postavljanje pitanja o utjecaju grčkih mitova na kršćansku moralnu paradigmu potiče na razmišljanje o temeljima etičkog razmišljanja i duhovnog oblikovanja u kršćanskoj tradiciji. Analiza mogućih paralela ili kontrasta između moralnih pouka kršćanskih učenja i grčkih mitova pruža uvid u procese prilagodbe i transformacije moralnih vrijednosti od pravremena do danas. Poglavlja smo sastavili uspoređujući pojedini kršćanski grijeh s grčkim nazorima. Upravo je to ono čime ćemo se baviti.

2. Povezanost grčkih mitova i temeljnih kršćanskih pojmova

Vraćajući se na početak i zaranjajući u dubinu, započinjemo ovu analizu. Vratimo se na sam iskon i davnu prošlost obje religije - Adama i Evu te na grčke bogove i njihove sudbine, kao i tokove života. Stari Grci su posjedovali efikasnost i inovativnost, kao i vrlo dobra pravila koja su ih vodila kroz život, bez obzira na pojedine loše elemente u njihovu načinu života. Nekada su ih vodila na pravi put, a nekada je pravi put ipak mogao biti nešto sasvim drugo. Naravno, uvijek je lako suditi i promišljati u nečije ime, nečiju prošlost ili budućnost, pa čak i sadašnjost. Upravo odavde krećemo. Od osuda, nastanka oholosti, bluda i nemoralna. Već bi samo te ljudske mane bile dovoljne za napisati cijelu jednu knjigu i izanalizirati ovu temu. Ipak, nećemo na tom stati. Blud je grijeh koji je danas usađen duboko u tkivo zakona naše vjere. Dakako, niti jedna druga vjera ne propagira ili se zalaže za isto, ali ipak nije zapečaćen kao jedan od najgorih grijeha. Blud, koji bih i osobno svrstala u najviši rang nemoralna, visoko je rangiran i na ljestvici grijeha u kršćanskoj religiji. Nalazimo ga u elementarnom zakoniku kršćanstva - Deset Božjih zapovijedi. S razlogom je to tako i dan danas, a očito je bilo i prije, čak prije nove ere, od samih početaka. Prevara i varanje bilo je teško kažnjivo i imalo je katastrofalne posljedice. Postoji ipak i druga strana priče. U većini slučajeva, ta kazna dana varanju usko je povezana i vrlo bliska pojmu osvete. Kada pogledamo Heru, čiji je pandan u Rimu Junona, vrhovnu božicu i ženu vrhovnog boga Zeusa (rimskog Jupitera), koja je bila upućena u mnoge Zeusove prevare, uvijek je reagirala. A svaka njena reakcija dobila je epitet „osvete“. Kada je Hera saznala za Zeusov preljub s Letom, kćerkom Titana Febe i Keja, odlučila je ne ostati suzdržana.¹ Zapovijedila je svojoj baki Geji da Leti uskrati svako kopno na kojem bi rodila dijete začeto sa Zeusom. Gledajući iz današnje perspektive, svatko bi se složio kako je sam čin beskrupulozan i bez imalo osjećaja ili empatije. Danas bismo se možda i zapitali gdje je ona ljudska solidarnost. Ipak, kada se vratimo na tadašnje doba, Herin postupak je okarakteriziran kao opravdavajući, ali i, što je bitnije, osvetnički. Manje se težište stavlja na prijestup njenog supruga. Ono što je bitno istaknuti jest da su preljubi u klasičnom rimskom i grčkom svijetu bili uobičajena stvar. Također, nije bilo osude incesta među bogovima. Dapače, sam začetak svijeta započeo je nečime što je nama danas neshvatljivo.² Geja, majka Zemlja, iznjedrivši sina Urana,

¹ *Theoi*, mrežna stranica, <https://www.theoi.com/> Pristup omogućen 24.08.2024.

² Fry, Stephen, *Mythos I*, Zagreb, 2020., str. 82

začela je s njime prve potomke, Titane. Kasnije ćemo se osvrnuti i na avanture boga mora Posejdon s istim spolom. Tako nailazimo na tadašnju stvarnost koja se kosi s današnjicom. Možda i ne toliko, možda bi mnogi ljudi rado nazad u staru Grčku, ali definitivno kršćanska religija ne. Kada govorimo o Zeusu kao vrhovnom bogu, kao nekome tko bi trebao biti pojam ispravnosti i čednog i moralnog života, očekivalo bi se da on prvi ne krši ljudske zakone i bude primjer ljudima na Zemlji. Ipak, nije bilo tako. Danas se možemo zapitati je li se time nešto željelo poručiti ili je to bila puka slučajnost i nasumični životi. No, vratimo se prvo na pogrešku vladajućih stvorenja. Zašto se Herin postupak, koliko god bio loš, ne sagleda kroz prizmu povrijeđene osobe pune boli? Zašto je Zeusova greška iz perspektive tog svijeta minorizirana? Je li se to moglo ili trebalo rastumačiti kroz temeljni pojam za cijeli svijet – oprost? Oprost na kojem sve počiva. Možda kroz već ondašnji svijet, kroz postanak prvih božanstava u Grčkoj imamo prve začetke vrijednosti oprosta, prve začetke dobre volje. Samo je to trebalo znati rastumačiti na ispravan način. Nešto kasnije, u kršćanstvu, Isus se obraća vjernicima i govori kako je zbog ljubavi raspet, kako je dobrom voljom i svojom odlukom odlučio dati sebe za svijet.³ Mitovi, koliko god bili zabludni i površni što možemo vidjeti kroz njihovu nerealnost događaja, toliko su i voluminozni i bogati. Prepuni pouka, kao i mjesta za vlastite interpretacije. Jedna mudra osoba jednom je rekla da će svatko rastumačiti jedan mit sukladno onome što mu leži na duši. A ta ista osoba je rekla da istina može biti samo jedna. Samim time treba naći način kako pomiriti te dvije krajnosti. I u svakodnevnim situacijama sigurno se svatko od nas zapita nakon što donese neki svoj zaključak, što je zapravo istina i realnost. Jesmo li dobro nešto shvatili ili je istina opet nešto deseto? Kako sabrati istinu i svoj um na jedan kup? Odgovor je nikako. I upravo je u tome ljepota mitova, upravo tu leže biseri i šarenilo misterioznosti u otkriću svakog novog mita. Ipak, ono što je neosporno jest da nam svaki mit nešto govori i nosi (najčešće) veliku pouku, pogotovo ako govorimo o nekim poznatijim mitovima., npr. mit o Sizifu ili Heraklu. Nakon ove malene digresije, vratimo se gdje smo stali - na oprost. Bogovi su bili ogledni primjerak, barem su to trebali biti, kao što je to i danas. Možda su upravo zato bogovi kao vrhovni primjeri dostupni masama služili kao pouka drugima. Možda je i Hera morala proživjeti što veće kušnje da nauči sebe što je istinski oprost i da kroz svoj primjer pokaže

³ *Biblija*, „Novi zavjet“, Zagreb, 2018

Tomasović, Mirko, *Marko Marulić*, „Antologija“, Zagreb, 2000., str. 47

drugima. Hera je do neke, njoj poznate mjere naučila praštati tako što je Zeusu oprostila sva njegova vrludanja. Možda je to ono što nam ljubav čini.

Možda su se, s druge strane, božanske greške pokušavale što fluidnije prikazati da pokažu da nekada nije ni toliko loše pogriješiti, pogotovo ako se iz toga izvuče nešto dobro. Kroz vrijeme se ustalila fraza „ljudski je griješiti“, koja nam ostaje do danas. “Ljudski je griješiti, a božanski opraštati” popularizirano je iz pjesme koju je 1711. napisao engleski pjesnik Alexander Pope.⁴ Dakle, izreku ne nalazimo izvorno u Bibliji. Ovaj izraz, koji se koristi kroz stoljeća, služi kao podsjetnik da su pogreške neizbježan dio ljudskog iskustva. Bogovi su u antičko vrijeme bili antropomorfizirani i moglo se poistovjetiti s njima. To možemo do dana današnjeg preslikati na vjeru. Bog nam je prijatelj, a u njemu nailazimo na još veću utjehu ako se možemo s njime poistovjetiti, ako osjećamo da nailazimo na razumijevanje, a ne na jednosmjernu ulicu. Zapravo, sa svime u životu je tako. Ako možemo pronaći element sebe u nekom događaju ili osobi, možemo lakše upiti ili shvatiti neke stvari. Također, i pomoći drugoj osobi. Zato iskustva čine čuda. A takvu su, čini se, poruku slali i starogrčki mitovi. Nizali su događaje kako bi veća masa nešto naučila.

2.1. Mit o pčeli

Jedan od mnogih takvih događaja bio je na prvom slavnom vjenčanju među bogovima, naravno Zeusovom i Herinom. Zeus je želio začiniti ionako napeto vjenčanje, pa je odlučio proglasiti natjecanje za najbolje jelo na Olimpu. Tko ga spravi, smjet će od njega zatražiti što hoće. Svi su se obradovali i napetost, ovaj put pozitivna i melodična, prevladala je halom. Od životinja do nižih smrtnika zavladao je ushićenje i pripreme su počele. Došao je red da se na izložbene stoliće jela serviraju pred Kralja i Kraljicu bogova.⁵ Nakon kušanja svih specijaliteta, među kojima se našao drhtavi žele od hruštava, jeguljina pašteta i brojne druge delikatese, došao je red na proglašenje pobjednika. Odluka je jednoglasno pala na graciozno jelo, od kojega ukusni pupoljci bogova, a kamoli ljudi polude. Bio je to med.⁶ Uslijedio je trenutak davanja obećane nagrade. Maleno,

⁴ Pope, Alexander, *An essay of criticism*, 2. dio, Velika Britanija, 2010.

⁵ Fry, Stephen, *Mythos I*, Zagreb, 2020., str. 69

⁶ Inače, kasnije proglašen kraljevskim jelom

bespomoćno, drhtavo biće dođe pred Zeusa i objasni svoju želju. Krene objašnjavati kako nije pošteno da takav mukotrpan posao jedan par medvjedih ili lisičjih šapa uništi za jedan tren, naravno, misleći na krađu. Time zatraži od Zeusa bilo kakvo sredstvo obrane. Zeusovom reakcijom, koju ćemo navesti u nastavku, možemo još jednom interpretirati i korelirati tadašnju svijest s onom danas. Od toga doba se susrećemo s prvim osudama ako se iskaže različitost ili podigne glas u masi, kao i glas protiv vladajućeg ili jačeg od nas samih. Nailazimo na prve note nejednakosti i začetke boli zbog susretanja s nepravdom. Kao što se tada nije smjelo izdignuti svoj glas i mišljenje koje kontrira onom vladajućem glasu i mišljenju, tako je i dan danas. Svijet prigušuje pojedinca da iskaže nešto inovativno ili se ponaša drugačije. Odmah je osuđen ili odbačen u društvu, dok je to isto društvo operirano od bilo kakve empatije prema onome što „osakaćeni“ pojedinac može potencijalno osjećati. U isto vrijeme, ta krnja masa nije niti svjesna da je ona ta koja je zapravo dubinski oštećena i uprljana lošim odgojem ili ograničena monotonošću ovog svijeta u koji se uklapa kao jedno dosadno, nezanimljivo biće - biće šablone.

Kralj bogova, ljut i najednom smrknut, odluči teško kazniti sitno biće zbog njegove nezahvalnosti i nesavjesnosti, prezira onoga što posjeduje. Danas bismo to mogli nazvati škrtost. Opet jedan od elementarnih grijeha, pogotovo ako zagrebemo malo dublje. Grijeh koji može jako puno koštati. I sam Aristotel je duboko osudio škrtost, kao nemogućnost pronalaska zlatne sredine.⁷ Ali, o tome će još biti govora. Zeus kazni životinju vlastitom smrtnošću. Podari joj žalac kao sredstvo obrane, kao što je obećao, ali zbog njezine izrazite smjelosti prokune je smrću čim nekoga ubode. Tako nastade pčelin žalac. Tako već tada nezahvalnost bijaše jako teško kažnjiva. Kao i škrtost, pogotovo ona koju posjedujemo ukoliko imamo neki talent ili sposobnost, a ne želimo je podijeliti s ikim osim s nama samima. Bog nam govori u evanđelju po Marku da ne prevrćemo stol kada smo siti.⁸ Ne smijemo biti pohlepni niti tražiti previše. Pohlepa nije osobina koja vodi u Raj i kreposnom životu. Dok neki imaju jako malo, ne smijemo biti nezahvalni na blagodatima koje su nam dane ili ih zadržavati samo za sebe. Tu ponovno nailazimo na važnost svijesti. Svijest o onome što imamo i posjedujemo, kao što je rečeno na početku

⁷ Aristotel, *Nikomahova etika*, Zagreb, 1988., str. 269

⁸ *Biblija*, „Evanđelje po Marku“, Zagreb, 2018.

teksta, a iz toga se kao granajuće stablo mora početi nazirati razboritost, koja opet, kao bumerang, vodi cijelu poruku na začetak poglavlja - na iskustvo.

2.2. Analiza mita o Tantalu i oholost u kršćanstvu

Nakon što smo ispričali i zaključili anegdotu s pčelom, nadovezujemo se na vjerojatno glavnu i središnju pokvarenu i izopačenu točku cijele ove analize, a i cijelog svijeta. Usredotočujemo se na najkontroverzniju i najopasniju osobinu koju možemo posjedovati kao ljudi na ovom svijetu; oholost. Upravo ona oholost koja je Krona dovela do gubitka žene mu Reje i cijelog potomstva. Njegova oholost i mišljenje da će uspjeti sam sve što poželi, ne mareći za osjećaje drugih. Baš u tome je sam sebe prevario i u svoj svojoj samodopadnosti zaboravio je na faktor mržnje koja se u drugima razvija kada oholost preuzme glavno kormilo. Kron je bio jedan od prvih dvanaestero djece ranije spomenute majke Zemlje, Geje. Zaljubio se u Reju te je zbog proročanstva da će ga vlastito dijete svrgnuti, progutao sve svoje potomke osim jednog, Zeusa, istog onog kojega smo ranije spominjali. Kron je bio kažnjen na način da je morao neprekidno lutati svijetom i mjeriti vječnost u samotnom izgnanstvu.⁹ Daljnja nit koju sada slijedimo pratit će ipak jedno drugo stvorenje – Tantal. Tantal je bio smrtnik koji je htio nadmudriti bogove. Isto je želio učiniti i Sizif i doživio jednako ili slično lošu sudbinu.¹⁰ Čak i nije ispravno komparirati jer Tantalova je sudbina nešto najgore zabilježeno oduvijek. Zato krećemo od najpoznatijeg mučenja koje su bogovi ikad izmislili, a posljedice njegova zločina odjekivale su još dugo, dugo u budućnosti. Njegova se kuća nije riješila bačenog prokletstva sve do kraja mitskog doba, čime mit ima još veću težinu. Tantal je bio vladar kraljevstva Lidije na zapadu Male Azije.¹¹ Bio je on nastrana ličnost koju je teško dokučiti. A možda je samo bio toliko zaluden bogatstvom da se počeo smatrati ravnim bogovima. Zasigurno je najveći motiv za oholost bila činjenica da je Zeusov sin. Svi njegovi loši maniri mogli su naići na razumijevanje, ali njegov posljednji monstruoan zločin nikoga ne bi mogao ostaviti ravnodušnim. Kada je čuo da Olimpljani bijesne jer ih je ismijao i ukrao im nektar i ambroziju, jelo za bogove, odluči ih pozvati k sebi na gozbu

⁹ Fry, Stephen, *Mythos I*, „Početak: drugi dio“, Zagreb, 2020., str. 52

¹⁰ O Sizifu više na str. 11

¹¹ Kasnije poznato kao turska pokrajina Anatolija

da se iskupi. Bitno je da se sve to odvijalo u vrijeme kada je Demetra, rimska Cerera, tragala za otetom kćeri Perzefonom. Od tuge je dozvolila da sve usahne i uvene. Svijet je bio neplodan i nije se nazirao kraj toga stanja. Obećanje Tantalove gozbe došlo je kao pravo osvježenje za to turobno doba. Tantal je odlučio nasamariti bogove i učiniti najizopačenije djelo; podvaliti svojeg sina Pelopa za večeru. Rasjekao ga je, začinio izdašnim umacima i poslužio. Svi su shvatili da nešto nije u redu, osim ožalošćene Demetre, ali je jedino najmudriji shvatio što se zbiva. Zeus je pozvao prelju Klotu da prikupi dijelove tijela i sastavi ih, nakon čega je on udahnuo život u beživotno tijelo malenog dječaka. Inače, ranije smo spomenuli Posejdonove istospolne avanture i upravo jedna od njih se zbila s Pelopom čija osebnost ga je odmah kupila. Također, zanimljivo je spomenuti da je po Pelopu današnji Peloponez dobio ime.¹² Nakon otkrića zlodjela Tantal je poslan ravno u Tartar. Postavljen u jezero do struka i sa stablom punim plodova nad glavom, morao je neprekidno suzbijati pomahnitalu glad i žeđ. Svaki put kada bi se prignuo da popije, vode jezera bi se povukle. Kada bi se približio da uzme plod, stablo bi se izmaklo. A pomicanjem mu je prijetila golema gromada nad glavom koja bi ga smrskala u slučaju pokušaja bijega. Upravo otud ostaje sintagma „Tantalove muke“ koja je poput jedne nimalo elokventne poslovice, a ipak tako puno kaže. Utjelovljuje vječnu frustraciju, nikad utaženu. Tantalov postupak, osim što je odraz nikad zapamćenije beskrupuloznosti u povijesti ičega ikad stvorenog, ogledalo je oholosti. Njemu je jedino stalo do nadmudrivanja bogova kako bi pokazao da im je jednak ili još bolji, i odlučio je to postići bez obzira na posljedice. Možda je i neprihvatljivo reći, ali njegov najveći grijeh nije ubojstvo vlastite krvi na najmorbidniji mogući način, već oholost. Ona zauzima prvo mjesto na listi smrtnih grijeha u kršćanstvu, što je čini ishodištem brojnim drugih grijeha. I ukoliko je neispravno i nepravovremeno okajana, vodi ravno u pakao. Prva primjesa oholosti nailazi svoj put već u Rajskom vrtu. Adam i Eva, koji su dobili cijeli svijet na gospodarenje njime, željeli su i ono jedno stablo koje je bilo jedino što nisu mogli posjedovati. Napad zla, koji je došao u obličju zmije, rekao im je „nećete umrijeti budete li jeli s ovog stabla. Naprotiv, postat ćete kao bogovi koji razlučuju dobro od zla.“¹³ Oholost je tu odigrala veliku ulogu i promijenila živote Adama i Eve zauvijek. Smrtni

¹² Schwab, Gustav, *Najljepše priče klasične starine*, „Tantal“, Zagreb, 2000., str. 44

¹³ *Biblija*, „Postanak, Post 2“, Zagreb, 2018.

grijesi su jedini koji nas potpuno odjeljuju od Boga i razaraju naš odnos s Njim. Ohološću se ogrješujemo protiv vrline i protiv kreposti. Nakon Homera i grčkih tragedija, jedan od prvih koji se na to osvrnuo bio je filozof Aristotel koji je kreposti posvetio polovicu svoje knjige, *Nikomahove etike*.¹⁴ Poniznost je sušta suprotnost ovoj lošoj osobini. Osoba koja je ponizna neće zahtijevati i uzdizati samu sebe. Ako nešto ili nekoga treba uzdići, pustit će druge da govore o tome. Tašte i ohole osobe su one koje se nadmeću i nikada im nije dovoljno. Čak i ako imaju previše, i dalje nije dovoljno. Iz nešto suvremenije literature valja spomenuti *Zlatnu antilopu*, koja se može pronaći u obličju (crtanog) filma. Rađa, vladar tiranin otkrio je antilopu koja daje zlato. Iako ju je uspio uloviti i dala mu je sve što je želio, njemu nije bilo dovoljno. Želio je postati vladar svijeta. Usprkos njezinu upozorenju da se previše zlata pretvara u glinu, kao što se u životu lakomost i pohlepa okrene protiv nas, on je želio biti još jači, moćniji od svega što postoji. U konačnici, ugušio se u glini.¹⁵ Ta priča jako podsjeća i na priču *Mida i njegov zlatni dodir*.¹⁶ To su samo još jedne u nizu mudrih priča, starih mudrih priča koje nas mogu poučiti kreposnom životu. Samo je potrebno da dovoljno utišamo svoja osjetila, svoje potrebe i otvorimo um onom uistinu bitnom. Tada ništa ne može promaknuti. *Ono važno očima je nevidljivo!*¹⁷ Potreba je biti fokusiran na sebe i dati sve od sebe da se dostigne vlastiti maksimum. Neispravno je uspoređivati se s ikim drugim jer ono što je nečiji maksimum možda nije niti naš minimum. To može dovesti do sputavanja vlastitih mogućnosti i usporavanja vlastitih uspjeha. Ugledanje na nekoga tko je postigao puno više vodi u zavist, a u završnici u oholost, koja vodi u prazan ponor. Ono što je netko postigao netko drugi možda nije. Ali, možda vrijeme te druge osobe još nije došlo. Možda ju Bog štiti od nekoga zla koje bi se dogodilo. A možda se čeka pravo vrijeme. Možda potpuno ostvarenje te osobe čuči iza nekog drugog brda. Danas je zavist u potpunosti neodvojiva od oholosti. Ne može se u filter ubaciti jedno ili drugo jer jedno uvijek slijedi drugo. Zavidan će se uvijek osjećati kao u sjeni ako netko drugi nešto dobije ili ima više od njega. Najčešće se zavist ili oholost rađa iz siromaštva, nezadovoljstva vlastitim životom ili tuge. Nekada čovjek bude takav i bez razloga. Većinom svatko u sebi ima dr. Jekylla i

¹⁴ Aristotel, *Nikomahova etika*, Zagreb, godina izdanja 1988.

¹⁵ Guido, Manuli, *Legenda o princezi Aidi - Zlatna antilopa*, Zagreb, 2006.

¹⁶ „Mida i njegov zlatni dodir“, mrežno izdanje <https://www.bajke.hr/kralj-mida/> Pristupljeno 25.08.2024.

¹⁷ De Saint Exupery, Antoine, *Mali princ*, Zagreb, 2024.

gospodina Hydea, ali na svakom od nas je kojem ćemo dopustiti da nas preuzme. Naravno, nema svatko iste životne predispozicije ili urođenu snagu, ali moramo biti sposobni izvući ju iz sebe. Upravo tome nas podučava religija i daje nam svoje noge dok ne postanemo sposobni stati na vlastite. U preplavljenosti bolne emocije uvijek je u glavi puno labirinata. Kako se oduprijeti zlu ako imamo bol? Kako se oduprijeti zlu ako nas tuga veže lancima iz dana u dan? Kako se oduprijeti zlu ako u trenucima samoće doživljavamo napade raznih misli? Kako ostati na nogama i ne pomisliti kako je nečija druga obitelj, kuća, odjeća ljepša? Najveće pitanje je kako se boriti protiv svega odjednom? Bog kaže jednu riječ. Ljubavlju. Kršćanska religija ima jednu misao. Ljubav. Ljubav je strpljiva, ljubav je nježna, ljubavlju protiv svega. Zdrava emocija će uvijek potaknuti ono ispravno. Razumijevanje i strpljenje zauvijek su univerzalni ključ svakih vrata. Nekada se treba osvrnuti i pružiti ljubav i sebi. Reći „bravo, uspio/uspjela sam.“ Danas ovo, sutra nešto još veće. Prvo treba biti nježan prema sebi, a to je stepenica koju pola svijeta preskače i onda u padu polomi još nešto što dotada nije bilo slomljeno. Dok se sav ne slomi. I onda je teško početi se sastavljati kada ne znaš otkud krenuti. Ne znaš što je više ranjeno i što prvo zaliječiti. To je mukotrpan proces i teško polazi od ruke. Zato nas kršćanstvo uči da ljubimo same sebe, a zatim i bližnjega svoga. Kada smo zdravi, kada neprekidno brinemo o mentalnoj higijeni i zaliječimo svoje razrovane misli u samom začetku, tada zlo ne može prodrijeti u um zaodjenut mirom i uređen molitvom, Bogom. Bogom koji se uvijek zalaže za blagost i mir. Bogom koji kaže da ćemo, dokle god ne zapadnemo u duhovnu tromost, moći protiv zla. Ljubav će uvijek tražiti aktivno dobro od drugih. I dokle god je u nama, presijavat će se u različitim oblicima, ali uvijek će biti prisutna. Mi nismo samo tvar popunjena kostima i ogrnuta kožom. Zato, dok je ljubavi, dok se lančano i ciklički nadovezuju ostale ljepote našeg karaktera na nju kao temelj, nema oholosti i nema straha. Jer što je strah doli vrtnje nesigurnosti u krug? A s ljubavlju kao štitom, nema zla. *Kršćanstvo se, dakle, može realizirati samo u društvu — obavezom ljubavi i dužnostima pravde —gdje svaki čovjek postaje drugom čovjeku Krist.*¹⁸

¹⁸ Šimundža, D., „Apsurd i nada Alberta Camusa, Osvajanje smisla nad besmisлом“, Crkva u svijetu, Vol. 4 No. 2. Zagreb, 1969., str. 171-172. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/136314> Pristup omogućen 12.08.2024.

3. Sizifov posao i upornošću do cilja

Sada se možemo fokusirati na jedan sasvim novi mit koji je vrlo bitan. Nakon brojnih zala i kratkog mira koji su zadesili svijet i Olimp, ni ljudima ni bogovima nije bilo dosta muka, grijeha i kazni, pa su nastavili griješiti i sijati prljavštinu po Zemlji i Nebu. Tu dolazimo do Sizifa, podmuklog, pohlepnog i moralno izopačenog smrtnika. Ipak, hrabrost i upornost mu se ne mogu uskratiti. O tome je govorio Homer i dao mu mjesto u svojoj velebnoj „Odiseji“, gdje je zabilježen jedan od prvih spomena Sizifa.¹⁹

Sizif je uz Salmoneja, Atamanta i Kreteja bio jedan od četvorice Eolovih sinova. Sizif i Salmonej mrzili su se najvećom mržnjom dotada spoznatom.²⁰ Bili su suparnici od kolijevke boreći se za naklonost i ljubav roditelja. U starijoj dobi Sizif je osnovao Efiru, kasnije nazvanu Korint, a njegov brat Elidu. Sizif je bio lišen sna koliko ga je mučila zavist zbog bratova uspjeha. Morila ga je mržnja do mjere da je postao opsesivan, počeo je učiti živjeti s njom. Koliko god da je želio, nije mogao ubiti brata zbog kazne koju bi mu nanijele Erinije, rimske Furije, božice osvete. Kroz ovaj primjer možemo se vratiti korak unazad na zavist i ljubomoru u kojoj se govorilo u poglavlju prije: koliko mržnja i zavist može obuzeti, čak do potrebe za ubojstvom. Jednog dana proročica Pitija objavi da će Salmoneja dokrajčiti sinovi Sizifa i Tira. Tira mu je bila nećakinja, kći brata Salmoneja. Kada sazna za proročanstvo, Sizif se odmah baci na osvajanje prekrasne djevojke. Nakon izvjesnog vremena, Tira rodi dva sina Sizifu. Kroz njihovo odrastanje život se čak činio skladan i boguugodan. Međutim, jednog dana, tijekom Sizifovog i Melopovog pecanja, Tira naiđe i čuje razlog Sizifove ženidbe s njom.²¹ Ogorčena, ljuta i nadasve potaknuta bolesnom ljubavlju prema ocu, utopi svoje sinove. Salmonej na kraju okonča kažnjen za svoju oholost i nadobudnost. Naime, želio se uzdići sve do samog Zeusa i oponašao je munje koje frcaju u nebo. Zeus ga je kaznio bacivši ga u vječno prokletstvo u Tartar, kao još jedan odličan primjer ljudske oholosti i onoga do čega može dovesti. Sizif, saznajući za smrt brata, odmah je priredio slavlje. Kako je vrijeme odmicalo, Sizif je postajao sve umišljeniji. Do vrhunca njegove arogancije došlo je kada je uspio prevariti potomka boga lukavstva Hermesa, Autolika koji mu je krao stoku. Pametnim trikom Sizif ga je razotkrio i time je zaključio da je on jednak bogovima sudeći prema svojoj mudrosti. Inače, kada

¹⁹ Homer, *Odiseja* (XI./592. – 600.), Zagreb, 2003.

²⁰ Fry, Stephen, *Mythos I*, „Mit o Sizifu“, Zagreb, 2020., str. 238

²¹ Melop je bio Sizifov prijatelj

povežemo taj događaj s nešto novijom književnošću, u Shakespeareovoj „Zimskoj priči“ džeparu i grabežljivcu je ime bilo Autolik. Azopu, bogu rijeke, Zeus je oteo kćerku. Kako nitko nije znao gdje je djevojka, Azop se obratio i Sizifu. S obzirom na to da je bio jako pohlepan, u zamjenu za zlatne narukvice, Sizif razotkrije Zeusa. S vremenom je počeo zlostavljati ljude, otimati blaga i nametati poreze. Nakon što je Zeusu ponestalo strpljenja, odluči Sizifa kazniti. Kao i u mitu o pčeli, Zeus je odlučio da Sizif mora poslužiti kao primjer većim masama i da ne smije proći nekažnjeno, kako nikom više ne bi padalo na pamet učiniti nešto slično. Zeus pošalje Tanata, smrt samu, da odvede grešnika u podzemlje. Sizif je, kao pravi prepreden i pokvaren čovjek, spavao lakim snom.²² Čim je Tanat kročio u njegove odaje, Sizif se probudi i opazi ga. Smrt prijeteći pokaže okove i krene k osuđeniku. Međutim, Sizif ga krene ismijavati i zbunjivati svojim neuobičajenim reakcijama. Ismije ga kako sigurno ne zna zavezati lance oko svojih žgoljavih ruku. Tanatov ponos, naravno, ne dopusti takvo ismijavanje i on okuje samoga sebe. Sizif iskoristi priliku i zatvori ga u mračnu sobu, gluh na Tanatove usklike i preklinjanje.²³

Nakon što su primijetili nestanak Smrti, bogovi se uznemire i pokrenu potragu. Ares je bio najljući, više nije mogao uživati u onome za što je stvoren – borbi i ubijanju. Nakon što su saznali za Sizifovo nadmudrivanje, bogovi oslobode Tanata i izvrše Sizifovu kaznu, tj. odlazak u Had.²⁴ Ipak, njegovoj domišljatosti tu nije bio kraj. Prije odlaska, naredio je svojoj ženi da nakon njegove smrti ne dozvoli dostojanstven pogreb, nego da ga ostavi kao kakvog beskućnika da ga psi izjedaju i ljudi gaze. Takav dođe pred božicu smrti Perzefonu (rimska Prozerpina) i požali se na stanje u kakvo je žena dovela njegov fizički pandan na ulicama Korinta. Perzefona odluči pustiti Sizifa na slobodu daleko od svijeta podzemlja, da kazni svoju mladu ženu. Tako Sizif još jednom nadmudri bogove. Kada njegova žena umre, ovaj put doista kucne čas za povratak ovog mudrog prevaranta u Podzemlje. S druge strane, dočeka ga Hermes (u rimskoj mitologiji Merkur) koji mu ponudi izbor. Ako Sizif uspije dogurati kamen na vrh kosine, na samom kraju uzbrdice dočekat će ga svjetlost ljudskog svijeta. Ako to ne prihvati, odlazi u svijet mrtvih duša.

²² Schwab, Gustav, *Najljepše priče klasične starine*, Zagreb, 2000., str. 45 – 47

²³ *Theoi Greek Mythology, Sisyphus*, „Gallery K14.8 – The punishment of Sisyphus“, mrežno izdanje.

Pristupljeno 20. 07. 2024. s adrese <https://www.theoi.com/Gallery/K14.8.html>

²⁴ Soumitra, Sharma, *Sizif kreće na doktorat*, Acta turistica, Vol. 26 No. 2, 2014., str. 185 – 200.

Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/135201> Pristup omogućen 09.08.2024.

Jasno kao dan se činilo koja je opcija logičnija. Tako Sizif krene gurati kamen, ali svaki put kad dođe nadomak samog vrha, kamen ga preskoči i strovali se na početak. Tako je Sizif postao osuđen na besmislen posao; konstantno kotrljanje na vrh padine kamena koji će se uvijek iznova vraćati. Kroz stoljeća i godine razni pjesnici i filozofi vidjeli su mnogošto u ovom mitu i donosili raznovrsne interpretacije mita, od besmisla ovog života pa do apsurdna življenja. Kako god da jest, ovo je, bez sumnje, i prva simbolična priča o upornosti i nepoznavanju riječi „predaja.“ S obzirom na to da smo se tijekom priče o Tantalu dubinski dotakli oholosti kao grijeha, ovdje se stavlja naglasak na upornost. Iako su ova dva mita u domeni oholosti vrlo slični, za razliku od mita o Tantalu, sada se osvrćemo na nešto pozitivno. Ono borbeno u Sizifu je to doista i zaslužilo. On se borio za nemoralne stvari, ali borio se. Borio se za svoja uvjerenja i za ono za koje je bio uvjeren da je ispravno. On je prvi, toliko gorljiv zapamćen borac. Danas se ljudi nisu u stanju boriti za ono što im je krucijalno za opstanak ili za što imaju potpunu podršku. Uvijek je lakše odustati. To je istančana karakteristika ovog čovječanstva. Sizif, sam i ojađen, bez ičije podrške, nije odustao nikad, nikad u doslovnom značenju te riječi. Koliko god prevladavao umor i želja da se sve samo završi, to nije pravi put i mi nismo pozvani koračati njime. S druge strane u kršćanstvu, Bog često naglašava vrijednost odmora. To je ono vrijeme kada se umno i fizički odmaramo i stvaramo plan za nadolazeće dane. Često se upravo tu odmara uspjeh koji zijejavajući čeka da ga ugrabimo. Bog se također sedmi dan odmarao. Sizif uvijek, vraćajući se svom kamenu, razmišlja nepovezano o nizu životnih briga koje su ga snašle i koje postaju njegova sudbina. Ali ne razmišlja samo o tome. To je jedini trenutak kada svjesno razmišlja i o nadi, jedini trenutak kada postaje istinski svjestan svega. I jedini trenutak kada ostavi kamen i kada ostane sam sa sobom. A tek tada, pod utjecajem prave svijesti može se zrelo razmišljati što dalje učiniti, kada postane svjestan apsurdna koji mu se događa. Isto je i s ljudima. Književnik Albert Camus u svojem dijelu govora o apsurdnom govori da je svjesnost apsurdna doista put bez povratka. Nema vjere, niti povratka njoj – jer tako nešto bi bilo potpuno samozavaravanje. Camus na neki način spoj vjere i apsurdna opisuje kao „filozofsko samoubojstvo“. Dosljednost i samosvjesnost formiraju bazu apsurdna života. Kada dosegne tu fazu samosvijesti, imamo dva izbora. Učiniti samoubojstvo i prihvatiti apsurd življenja, što je smrt, i time dopustiti apsurdnom da odnese pobjedu. Ili možemo postati buntovnik vlastitog života konstantno se opirući svijesti o smrti kao neizbježnoj. A ako ostanemo na životu,

prihvaćamo sudbinu Sizifa.²⁵ Mi smo zapravo okovani „Sizifi“ nikad u potpunosti slobodni. Guramo i vraćamo se po isti kamen zapadajući u identične rutine, radeći od 9-17, stavljajući svoj život „na repeat.“ Površno gledajući iz perspektive čovjeka koji živi život apsurdna i način egzistencije u kojoj se iz dana u dan ništa ne mijenja je komična, zapravo poput klauna koji uvježbanu točku izvodi u svakoj predstavi. Prihvatiti takav način života i postati svjestan apsurdna, to je doista tragikomično.²⁶ I baš zato imamo apsurd smrti kojoj moramo jednom podleći i ne možemo ništa učiniti, ali imamo apsurd jednoličnosti i šabloniranja, kojemu ne moramo podleći i možemo jako puno toga učiniti. Zato se bitno boriti i biti ustrajan poput Sizifa. To je put uspjeha. Zato postanimo kreatori vlastitih života.

I dalje, odmor je prijeka potreba kako bi nam misli pronašle svoj tijek i razvrstale se u odgovarajuće ladice u glavi. Dokle god su ljudi, kao i Sizif u poletu, radu, zaokupljeni onime što čine, ne mogu postati doista svjesni svega, a samim time niti pronaći rješenje za ijedan problem. Isti je razlog zašto se najmanju psihičku ili fizičku bol osjeća neposredno nakon same nesreće. Upravo zato što su tijelo i um tada pod dojmom, fokus je na drugim stvarima, a glava nema vremena procesuirati i stvarati zaključke. Tek kada se stigne u bolnicu, kada dođe do utihnuća svih proživljenih trenutaka, tada ono realno stanje nastupi; bila to bol, tuga, šok ili zahvalnost što smo uopće živi. A tada su te misli, zaštićene od vanjskih, vrištećih utjecaja, one koje kroje daljnji sudbinski tijek. Te misli pod okriljem mira postaju indirektno naša „sudbina“, barem onaj dio koji mi sami možemo kreirati. Sizif je, hodajući do svog kamena, u najvećem umnom rastrojstvu i realnosti. Najkorisnije promjene događaju se tada, u mirnom koračanju. I koliko god mi mislili suprotno, kamen se najjače kotrlja kada stane.

U Bibliji, Bog nam kroz razna evanđelja govori o važnosti ustrajnosti. Bilo da je to u zalaganju za pravednost u svakodnevnim situacijama ili migoljenju protiv struje kada izgleda da je sve protiv nas. Božja riječ o ustrajnosti utemeljena je na obećanju da će „onaj koji je započeo dobro djelo u vama, dovršiti ga do dana Isusa Krista.“²⁷ Velika greška je što se upornost danas masovno miješa s tvrdoglavošću. Bog nam kroz razne spise daje

²⁵ Camus, Albert, *Stranac - Mit o Sizifu*, „Ogled o apsurdnu“, Zagreb, 2022., str. 113

²⁶ Camus, Albert, *Stranac - Mit o Sizifu*, „Apsurdno rasuđivanje“, Zagreb, 2022., str. 123

²⁷ *Biblija*, „Poslanica Filipljanima, 1,6“, Zagreb, 2018.

pojašnjenja. Upornost predstavlja predanost. Predanost je ono čemu posvetimo sebe, svoj trud i zalaganje. I ona vodi uvijek do uspjeha. Tvrdoglavost je često loša osobina i povezana s nemogućnošću upijanja tuđih mišljenja i savjeta, što često nije dobro, pod uvjetom da nam taj netko želi dobro. Upornost je temeljna osobina Isusovih 12 učenika. Neki drugi su odustali, preplašili se i posustali. Ali, oni koji su ostali su uspjeli. I kasnije su uživali najveću nagradu. Bez obzira na obeshrabrivanje od strane okoline, bližnjih ili nas samih, ne smijemo odustati. Dokle god znamo što je ispravno, istim se žarom moramo za to boriti. Štoga god netko rekao, mi koračamo ispravnim putem, putem vjere, vjere u Boga i nas same. Strah je najčešće zvijezda vodilja mnogih ljudi i glavno sredstvo zla. Najlakše je nekime manipulirati ako ga se uplaši. Kršćanska religija kaže da si upravo to ne smijemo dozvoliti. Jer, što ako je i taj netko samo uplašen? Možda on čak i ne zna da je uplašen, možda nije svjestan. Opet nam pada na pamet ona ista svijest koja je prožela čitav početni ulomak. Opet onaj isti strah već spomenut. Sve je zapravo prepuno ispreplitanja, a kad se spoji, čini jednu vrlo pitku mrežu. Ljudi su preplašeni i isprepadani; od drugih, od osuda, od rasprava, a na kraju i od sebe. Ali, zapravo, svaki takav tijek ima svoj izvor u neznanju ili nesigurnosti. Mnogi se boje nemogućnosti pariranja u raspravi, boje se da neće naići na pozitivnu repliku s druge strane. Tu leži nesigurnost. Strah od samoće ili nedovoljne podrške. Ali, ostanak na pravom putu nikada nije greška. I kada je sve protiv nas, nekada je upravo to pokazatelj da smo na pravom putu. Upravo zbog navedenih pojedinaca, sada već i većine, svijet postaje truo. Ljudi postaju mlaki i bez vlastitih stavova i karaktera. A ako ih i imaju makar donekle, što im znače, ako ih drže ugušene u najdubljim mislima svojih umova... Postoji izreka da ni Bog ne voli mlake, a čak su i u Danteovoj *Božanstvenoj komediji* mlaki svrstani u više krugove pakla. To je jasno dano do znanja u *Paklu*.²⁸ Bog ne tolerira dugo mlakost vjernika, to On i sam kaže.²⁹ Što je više takvih „sputavajućih“ ili preplašenih, to dovodi do toga da se i oni ispravni krenu zapitkivati jesu li doista u pravu. Oni koji ne govore ili pasivno ušutkuju ispravne najopasniji su za razvitak svijeta. Jedna osoba odluči ostati pasivna i šutjeti na nepravdu jer se boji napada okoline, druga jer želi održati prividan mir, treća jer se boji osude, četvrta jer razmišlja što će narod reći... I tako unedogled. I zbog takvih se raspadamo kao društvo. Krenuvši od takvih manjih problema, to se preslikava i na veće. Jer osoba takva

²⁸ Alighieri, Dante, *Božanstvena komedija*, „Pakao“, Zagreb, 2022.

²⁹ *Biblija*, „Otkrivenje, 3,1“, Zagreb, 2018.

kakva jest, takva je na svakom polju. Treba težiti biti kao Sizif, uporan i mudar. Iz svakoga, pa tako i iz Sizifa, trebamo izvući pouku i ono što će nas nečemu poučiti. A i ako je vjerovati Homeru, Sizif je bio najmudriji i najrazboritiji smrtnik.³⁰ Njemu zahvaljujemo za sintagmu „Sizifov posao.“

Ako osjetimo napade straha u nekome, tek tada trebamo biti duplo jači i ustrajniji, i za tog nekog tko ruši prosjek ispravnosti i stabilnosti. Ono što i kršćanska vjera nalaže jest sigurnost u sebe i stajanje čvrsto na zemlji, začepeljivanje ušiju i zaključavanje uma kada nam netko kaže „ne miješaj se, ne tiče te se, ne događa se tebi ta nepravda, ne iznosi mišljenje“ i slično. Samo, svi ti zaboravljaju da se sutra sve to može i njima dogoditi. Zaključit ću jednom mišlju. Baš kada dođemo do točke da su svi protiv nas, da više ne znamo kako dalje, da je najbolje okrenuti se i otići, „odustati dok nije prekasno“, upravo je to trenutak kada će nas svemir obgrliti i kada će se sve okrenuti, upravo tu je taj epicentar uspjeha i taj trenutak kada ne smijemo odustati. Ako tu ostanemo hrabri i dosljedni, od tog trenutka postajemo mali stvaratelji vlastitog uspjeha i time smo pokrenuli jedan maleni kamenčić za boljitak svijeta. Ne takav „kamenčić“ kao Sizif (bez obzira na to što on nema mogućnost promijeniti svoj ili tuđi život), ali malim koracima do zvijezda. Tada mi postajemo promjena. Svoja i tuđa. Koliko god bilo teško, ali pomalo *i per aspera ad astra!*³¹

Sizifov posao³²

³⁰ Camus, Albert, *Stranac - Mit o Sizifu*, „Ogled o apsurdu“, Zagreb, 2022., str. 251

³¹ Starolatinska poslovice: „Preko trnja do zvijezda!“

³² Mrežno izdanje, 2021. <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.hrvatski-fokus.hr%2F2019%2F01%2F19481%2F&psig=AOvVaw0ZMY6d77Y89KGN075h-Vj&ust=1724873097132000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBcQjhxqFwoTCKCctpTzLYgDFQAAAAAdAAAAABAE>

3.1. Bratoubojstvo kao zlodjelo od prvih vremena

U antici su se svakakvi zločini događali i postalo je uobičajeno očekivati svaki dan poneki inovativan zločin ili problem. Ipak, ono što je zauzelo veći značaj na listi raznih zlodjela bilo je ubojstvo brata. Najistaknutiji slučaj tog vremena bio je vezan uz Sizifa i brata mu Salmoneja. Ranije smo spomenuli koliko je Sizif bio ljut na bratovu egzistenciju i najveća želja mu je bila da brat pati ili umre.³³ Kao da to nije dovoljno krupan i morbidan grijeh, Sizif je čak išao korak ispred i smišljao planove kako da ubije brata, a da prođe neokrznuo. Ta slijepa ulica ga je toliko morila da se počeo bodežom probadati u bedro da skrene misli s te čežnje i tupe boli. Svakako, Erinije bi se osvetile na najgori način. Erinije su bile božice osвете, pogotovo za zločine počinjene prema članovima obitelji, prve uzdignute iz tla natopljena krvlju iz odsječenih Uranovih prepona. Priča koja se iza toga krije je Kronova „pomoć“ svojoj majci Geji, koja se željela osvetiti svom suprugu koji joj je dio potomaka vratio u utrobu jer su bili oku neugodni. Bili su to Kiklopi i Hekatonhiri. Vječna dužnost Erinija, tj. Alekte, Megere i Tizifone bila je kažnjavanje najgorih i najnemilosrdnijih zločina. One neumoljivo i neumorno progone počinitelja dok mu ne dodijele bolnu kaznu. Kao oružje su im služili metalni bičevi. Njima bi kidale meso grešniku i odrale kožu do samih kostiju. Grci, poznati po smislu za ironiju, pridali su im ime Eumenide, što znači „ljubazne, milostive.“ To je i religijski običaj: kada se govori o nečem strašnom, koristi se eufemizam, tj. uljepšano ime kako se to strašno božanstvo ne bi naljutilo na onoga tko govori. U novijem dobu, ubojstvo brata prate velike posljedice. Kada pogledamo kršćansku religiju, jedna od utabanijih i najistaknutijih priča do dana današnjeg ostala je ona starozavjetna o Kainu i Abelu.³⁴ Kao da se dio Sizifove povijesti ponavlja, i Kain je mrzio brata i želio mu ništa ljepše od onoga što je Sizif želio Salmoneju. Zavist ga je dovođila do najcrnijih misli. Mislio je da se bori protiv brata Abela, a zapravo se borio sa samim sobom. Religija nam ukazuje na važnost smiraja i preispitivanje samih sebe. Toliko često se borimo protiv vlastitih demona, živeći u zabludi da se borimo protiv stvarne osobe. Nemalo puta smo uvjereni da je netko protiv nas i stvaramo teorije zavjere, nesvjesni da smo si mi sami najveći neprijatelj. Postoje ljudi koji se ne mogu oduprijeti sami, a otrov koji potječe iz njihovog balona života ne dopušta im da dozvole nekome da im pomogne raspuknuti taj balon i napuniti život svjetlošću. To

³³ Fry, Stephen, *Mythos I*, „Mit o Sizifu“, Zagreb, 2020., str. 238 - 254

³⁴ *Biblija*, „Stari Zavjet“, Zagreb, 2018.

su ljudi koje jedino možemo žaliti i moliti se za njih. To je zapravo najjadnija sorta ljudi kojima ovaj život teče u nesvijesti. Žive sa sličnima sebi trujući jedni druge, razmjenjujući ione negativne energije i hraneći se olovnom tugom. Danas bismo možda za takve rekli da su mazohisti. Ili jednostavno ne razumiju. I do takvih se može doprijeti samo ustrajnom molitvom. Tako nas poučava i sama Božja riječ. Sizifovu pouku možemo projicirati na Kaina i Abela i obratno. Obje priče nas potiču da se zapitamo o životu, toliko krhkom i raspadljivom... Svojom zlobom ili lošom emocijom možemo najviše naštetiti samima sebi. Ono u čemu je kršćanska religija korak ispred grčke religije je razvitak grižnje savjesti. Kada su Grci činili nesavjesna djela, malo puta ih je posjetila grižnja savjesti. Istina je da su Grke pratile Erinije kao personifikacija grižnje savjesti, ali oni sami često nisu bili toliko zabrinuti zbog svojih grijeha ili propusta. To možemo vidjeti kroz već spomenute priče o preljubu. Oni su bili čvrsti i nepokolebljivi i smatrali da cilj u većini slučajeva opravdava sredstvo. Kršćani bi prije rekli da nije cilj doći do cilja, ukoliko pogazimo temeljne kvalitete i put kreposnog života. Čim dostignemo kreposni život, čim u situaciji koja nas napada zlom postupimo kreposno, već smo dostigli cilj i uspjeli. Ispunili smo svoju zadaću kao kršćanina, kao moralnog čovjeka. A koja zadaća i cilj mogu biti blaženiji i smisleniji nego koračati bodljikavim putevima i biti dovoljno snažni da putem siječemo to trnje i korov...

Priča Kaina i Abela neosporno drži Kaina glavnim krivcem i negativcem. Ali često se ne pokušava shvatiti Kaina. Kada postavljamo pitanja o razlogu Kainova postupka, prvi odgovor koji svima pada na pamet je ljubomora i zavist.³⁵ I to je doista tako. Međutim, ako prodremo samo korak dublje, shvatit ćemo da nije sve ni tako površno. Sve je započelo Kainovim osjećajem inferiornosti. Bog je pohvalio Abelovu žrtvu, dok se na Kainovu nije niti osvrnuo. Možemo se zapitati zašto je Bog pohvalio samo Abela. Sigurno nam pada na pamet i zašto je Bog dozvolio da se Kain tako osjeća. Tu se krije Kainova nerazboritost i nedostatak mudrosti. Nije pomislio da još nije došlo njegovo vrijeme ili da Bog ima veće planove za njega, pa se iz tog razloga ne osvrće na neke minorne, svakodnevne događaje i sitne uspjehe. Kainu nije palo na pamet da ga Bog želi očvrstnuti ili učiniti mudrijim za ono što predstoji. Već od Kainova rođenja su se nazirale

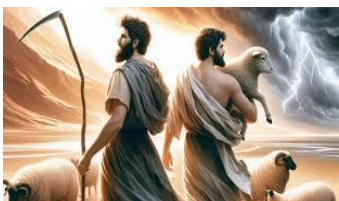
³⁵ *Biblija*, „Knjiga postanka, 4,1 - Kain i Abel“, mrežno izdanje, *Online Biblija*. Pristup omogućen 14.08.2024.

<https://biblija.ks.hr/knjiga-postanka/4>

natruhe prevelike zavisti jer mu je srce bilo daleko od Boga.. Bog je bio strpljiv i davao vremena i vremena Kainu da se opameti. Na Kainu je bilo samo da se povuče, utiša glas gnjeva i izađe kao pobjednik vjere. To nam vjera poručuje i daje kao zadaću života. Ipak, Kain je pogriješio i krenuo drugim putem. A glupost nas uvijek mora koštati. Tako je i Kaina:

Kajin pak reče svome bratu Abelu: »Hajdemo van!« I našavši se na polju, Kajin skoči na brata Abela te ga ubi. Potom Jahve zapita Kajina: »Gdje ti je brat Abel?« »Ne znam«, odgovori. »Zar sam ja čuvar brata svoga?« Jahve nastavi: »Što si učinio? Slušaj! Krv brata tvoga iz zemlje k meni viče. Stoga budi proklet na zemlji koja je rastvorila usta da proguta s ruke tvoje krv brata tvoga! Orađivat ćeš zemlju, ali ti više neće davati svoga roda. Vječni ćeš skitalica na zemlji biti!« A Kajin reče Jahvi: »Kazna je moja odviše teška da se snosi. Evo me tjeraš danas s plodnoga tla; moram se skrivati od tvoga lica i biti vječni lutalac na zemlji – tko me god nađe, može me ubiti.« A Jahve mu reče: »Ne! Nego tko ubije Kajina, sedmerostruka osveta na njemu će se izvršiti!« I Jahve stavi znak na Kajina, da ga tko, našavši ga, ne ubije. Kajin ode ispred lica Jahvina u zemlju Nod, istočno od Edena, i ondje se nastani.³⁶

Jako je bitno ostati sabran i mudar u svojim postupcima. To je ono što se od nas očekuje i vjerojatno će tako zauvijek biti.

Kain i Abel, 2024.³⁷

³⁶ *Biblija*, „Stari Zavjet“, usp. Hebrejima, Post 1,4-16, Zagreb, 2018.

³⁷ <https://skupksiazek.pl/blog/kain-i-abel-streszczenie-i-interpretacja/>

3.2. Noina arka i „Veliki potop“

Kršćani su upoznali hebrejsku predaju o potopu kao dio Biblije i pamte je pod simboličnim nazivom „Noina arka.“ To je priča koja je našla svoje mjesto i u religiji. Najpoznatiji izvori za priču o potopu su sumerski *Ep o Gilgamešu*, indijski ep *Mahabharata* i nama bitan grčki mit o Deukalionu. O Deukalionu i Piri izvori dolaze i od Ovidija, koji o njima govori u svom epu *Metamorfoze* objavljenom 8. g. n. e.³⁸ Arheološki izvori su potvrdili da se takav potop i dogodio. Prema Ovidiju, nakon što ih je Prometej oblikovao, ljudi su dugo vremena živjeli u miru i skladu. Ali, kako to uvijek biva, kada su otkrili slatku stranu zla, počeli su s varanjem, nasiljem i pohlepom. Čak su lađama počeli ploviti i otkrivati rudna bogatstva. A čim se jednom otkrije novac, bogatstvo i neimaština, čovjek prestaje biti bezbrižan i glavni partner mu postaje teret; teret i opterećenost. Tako je i bilo. Nemir i zlo su počeli kapati na dotada miran, ljudski svijet. Jednog dana Zeus se odluči riješiti problema i otići u izvidnicu. Spusti se u ljudskom obličju na Zemlju i dođe u dom goropadnog arkadskog kralja Likaona. Kralj se, ne povjerovavši Zeusu da je on bog, odluči na podvalu sličnu Tantalovoj. Skuhao je i podvalio bogu ljudsko meso. Zeus je odmah prozreo njegov plan te osvetničkom munjom ošinuo dvor. Likaon se prestraši, pobjegne i na opustošenoj livadi pretvori u vuka. Zeus, zgrožen i unezvijeren, odluči zatrti cijeli ljudski rod. Silne gromove pošalje i nikad veća poplava zahvati nekada mirne predjele. Jedini koji su se uspjeli spasiti bili su tek jedan par pobožnih ljudi u jednoj skromnoj lađi. Deukalion je bio sin Prometejev, a žena mu Pira, kći Epimetejeva. Oni su bili skladan par, puni vjere i nade. Tada se Zeus sažali i razgrne oblake. Pogledavši oko sebe, Deukalion zamijeti da su sami na Zemlji. Očajan par se odluči obratiti Temidi (u rimskoj mitologiji Justitia, tj. Pravda) te kleknu pred njezin žrtvenik. Božica im kaže da moraju zastrti glave i bacati kosti svoje majke iza svojih leđa.³⁹ Dakako, bila je to mudra zagonetka. Nakon kratkog promišljanja, mudri Deukalion shvati da je majka zapravo Geja, a njezine kosti kamenje. Kada učine što im je rečeno, novi naraštaji njihove vrste krenu nicati kao cvijeće u proljeće. Što je bilo tvrdo i čvrsto, pretvorilo se u kosti dok su mekani dijelovi zemlje postali meso.

³⁸ Ovidije, *Metamorfoze*, „Deukalion i Pira“, Zagreb, 2008.

³⁹ Schwab, Gustav, *Najljepše priče klasične starine*, „Deukalion i Pira“, Zagreb, 2000., str. 10-13

Tako nam do dana današnjeg ostade izdržljivost i čvrstoća. Sve to nas zauvijek podsjeća otkuda podrijetlo našeg roda.

Noina arka ima gotovo identičan kronološki slijed kao i prethodni mit. Bog Jahve pošalje vode da unište zlo koje je počelo preuzimati cijeli svijet. Jedini koji je imao vjere i ustrajnosti bio je Noa, starac koji je živio ispunjen vjerom. Kada mu je Bog rekao da dolazi nevrijeme, Noa krene graditi arku i okupljati ljude i životinje, od svake vrste po barem jedan par. Zbog nedostatka vjere ljudi su ismijali Nou i odlučili ostati na kopnu u kobnom trenutku. Ipak, Noa je svoju zadaću ispunio i spasio dio neiskvarenog stanovništva. Kiša je padala 40 dana i 40 noći. Time je Bog depopulirao društvo i stvorio novi poredak. Biblija kaže da su svi daljnji ljudi bili potomci Noe.⁴⁰ Bilo da je to stvaran događaj ili simboličan, puno nam otkriva. Arka simbolizira zajedništvo. Ukazuje nam na važnost simbiotskog života u skladu. Ljudima je dano na znanje što se dogodi kada pohlepa i zloća preuzmu, ali ipak nije bilo dovoljno i ljudi su opet napravili isto: posijali zlo i pustili ga da niče. Već od antičkog doba nosimo poruku što se s izopačenim dušama i pokvarenim umom događa. Jednako tako, Bog nam opetovano ukazuje na naše greške i usmjerava nas da ih popravimo. Strpljiv je i daje prostora da se okrenemo sebi i damo si priliku za bolji život. Jer, zapravo nije Bog taj koji nam daje priliku; dajemo je mi sami sebi. Bog je posrednik koji nam želi olakšati taj proces, ali to je jako teško kada se naše jastvo svim silama odupire. Bog ne želi biti naš čarobnjak niti vračar. Bog želi biti naš prijatelj i uporno nam to dokazuje kroz svoje priče i evanđelja, a ako znamo duhovno slušati, čujemo to i kroz naš život. Međutim, ljudi kao jadna, smrtna bića ipak biraju biti nesigurni i nevjerni. Noa i Deukalion su ispunjena i obojana, potpuna paradigma ispravnog puta. Kada je bilo najteže, slijepo su vjerovali. Nisu sumnjali, nisu plakali, nego vjerovali. Središnja poruka ove dvije priče je upravo u bezuvjetnoj, slijepoj vjeri. A Biblija neprestano ukazuje na važnost istog. Toliko puta patimo, pitamo se i tugujemo, a zašto? Zašto tugujemo ako znamo da je tu netko tko nas štiti? Zašto ako smo sigurni da nismo sami? Zato što smo nedovoljno vjerni. Ne vjerujemo dok ne vidimo. Ne vjerujemo dok ne čujemo. Konstantno tražimo dokaze i jednu koliko god malenu nit za koju ćemo se uhvatiti i reći „evo, zato ne mogu vjerovati.“ Koliko puta nam se u životu dogodi nešto slučajno ili neočekivano... Mnogo puta se niti ne zapitamo zašto se to dogodilo, nego

⁴⁰ Biblija, „Knjiga postanka“, poglavlje 6-9, Zagreb, 2018.

škiljimo kroz rupice crne zavjese. Možda nas Bog sprema za nešto veće, a možda već „nešto veće“ doživljavamo, ali smo preopterećeni duševno nebitnim stvarima, pa niti ne zamjećujemo što se oko nas događa. Međutim, to je pogrešno. I religija nas odvlači od toga i pokušava nas fiksirati na duhovno bitne stvari. U trenucima kada se dogodi nešto slučajno, bilo to dobro ili loše, najveće snage trebamo uprti da ušutkamo ono vrišteće materijalno i površno u nama i prepustimo se osluškivanju što nam Bog želi poručiti i zašto nam je poslao naš napredak u tom obličju i koja je naša uloga. Kada to naučimo i osposobimo sami sebe za umirivanje nemirnih valova u nama i dostizanje mira, tada postajemo pravi vjernici i na pravom smo putu. I kada god vidimo da nam se dogodila neka slučajnost, nije. Jer Bog je gospodar slučajnosti. Kada god nam se dogodi nešto slučajno, to je On. Tu je. Jer On nam se obraća kroz ljude, brige ili životne labirinte. On je mudrost i istina.⁴¹

⁴¹ Don Bodrožić, Ivan. *Kristom nadahnuti*, mrežno izdanje, <https://www.bitno.net/kolumne/kristom-nadahnuti/sto-mudrost-jest-a-sto-nije/> Pristup omogućen 13.08.2024.

4. Mit o Prometeju

Starogrčki pisac Hesiod, jedan od prvih koji spominje tog grčkog junaka, slavi Prometeja kao simbol slobode u svojoj *Teogoniji* (v. niže). U Eshilovu *Okovanom Prometeju*⁴² Prometej govori Iji da će ga njezin potomak iz dvanaestog naraštaja spasiti.

„Prometej: Od potomaka tvojih bit će jedan to.

Ija: Što reče? Zar će sin moj tebe riješiti te?

Prometej: Da, treći porod za desetim koljenom.“

Doista se tako i dogodilo - Heraklo je prolazio onuda tražeći zlatne jabuke Hesperida - jedan od njegovih dvanaest zadataka (v. u poglavlju o Heraklu).

Prometej je bio sin Titana Japeta i majke Temide, a sin mu je bio maloprije spomenuti Deukalion. U nekim je verzijama mita bio Zeusov miljenik, a u nekim ga Zeus nije volio zbog njegove nametljivosti i upornosti. Kako god da je bilo, pomogao je Zeusu u Titanomahiji, ratu između Titana, ostatka Kronovih sljedbenika i tada novog poretka predvođena Zeusom. Titanomahiju je detaljno i najpotpunije opisao Hesiod u 8. st. pr. n. e.⁴³ Jednako tako, Prometej je pomogao Zeusu kada ga je bol u glavi razdirala. Naime, u glavi mu je rasla Atena, rimska Minerva. Mudri Prometej je udario Zeusovu glavu dok Atena, koja se u njegovoj glavi spremala za bitke, nije izašla.⁴⁴ Jednog dana Zeusu postane dosadno u savršenom i dovršenom svijetu i dođe na ideju stvoriti nešto slabiju verziju svoje vrste. Dosadilo mu je da mu se svi dodvoravaju i da ga svi prepoznaju. Zato je odlučio stvoriti nekoga na svoju sliku, slično kao što je to i Bog u kršćanskoj religiji učinio prema priči u „Knjizi Postanka.“ Tako je Prometej od gline načinio prve ljude. Inače, vezivno sredstvo, a ujedno i nota božanskog u ljudima, bila je Zeusova slina. Po

⁴² Eshil, *Okovani Prometej*, mrežno izdanje, čin 4, str. 36, http://ss-amkaramaneo-vis.skole.hr/upload/ss-amkaramaneo-vis/images/static3/950/File/eshil_okovaniprometej.pdf Pristup omogućen 17.08.2024.

⁴³ Hesiod, *Teogonija*, Zagreb, 2005., str. 49

⁴⁴ Mrežno izdanje, <https://www.greekmythology.com/> Pristup omogućen 07.08.2024.

završetku Prometejeva posla, bog dovede Atenu kako bi udahnuła život malenim figurama. Najviša je sezala tek do Prometejeva koljena. Bog neba odluči ljudima podati sve blagodati, svaku koju mogu poželjeti, osim vatre. Bojao se da bi se uz pomoć vatre ljudi mogli okrenuti protiv bogova i nadjačati ih. Na Prometejevo očitó negodovanje Zeus ga utješi obećanjem da svaki od bogova može poučiti ljude svojoj vještini. Od Hestije, čiji je pandan u Rimu Vesta, ljudi su dobili domaćinska umijeća, od Artemide, čiji je pandan u Rimu Dijana, umijeće lova, od Apolona umjetnost i glazbu. Sve je teklo mirno i naizgled glatko. Sve dok jedne večeri, Prometej ne da ljudima vatru, smatrajući da je bila neophodna u datom trenutku. Bijesnog Zeusa to naljuti i za kaznu progna Prometeja na planinu Kavkaz, vežući ga da tako visi, bez ikakve mogućnosti da odmori ruke ili savije koljena. Također, pošalje orla koji će kao svakodnevni gost dolaziti i ključati Prometejevu jetru, koja je neprestano iznova rasla. Inače, jetra je u antičkom dobu imala svrhu gledanja u budućnost. Zbog toga je Prometejeva jetra bila simbol za njegove proročke sposobnosti. Tek stoljećima kasnije, Prometeja oslobodi Heraklo, ali o tome nešto kasnije.⁴⁵ Prometej je svoju odlučnost i pravednost pokazao stoljećima prije, u borbi protiv Krona, u kojoj je sve upućivalo na Kronovu pobjedu. Ipak, ostao je dosljedan sebi i nepokolebljiv. Odlučio je stati na slabiju stranu znajući da može umrijeti, ali svjestan da je ispravno boriti se za bolji društveni poredak. Prometej je zaštitnik ljudi i borac za pravdu i simbolom toga ostaje do danas. On je jedan od glasovitijih pravednika otkad su Erebus i Nyktos počeli svoje stvaranje. U konačnici, najveća pravda je izazvala najveću reakciju zla - Pandorinu kutiju. Naime, kao kaznu za njegova djela, Zeus je poslao prekrasnu djevojku na vrata Prometejeva brata Epimeteja koja mu pokloni kutiju u kojoj su ležala sva zla svijeta; kuge, bolesti, tuga, razdor. Na samom dnu nalazila se nada. Ali, prije negoli je ta nada uspjela pronaći svoj put iz kutije, Pandora zatvori kutiju. Druga verzija kaže kako su se oni vjenčali, a bogovi s Olimpa su im poslali kutiju kao poklon. Kako je Pandorina elementarna osobina znatiželja, ona otvori kutiju i oslobodi sva zla svijeta.⁴⁶ Prometej je izvorni dokaz kako one najčišće zlo napadne najobilnije. Bio je prijatelj ljudima i mudri Titan koji je uvijek imao predumišljaj, što je u skladu s njegovim

⁴⁵ *Theoi Greek Mythology*, „Heracles“. Mrežno izdanje <https://www.theoi.com/greek-mythology/heracles.html> Pristupljeno 24. 08. 2024.

⁴⁶ *Theoi Greek Mythology*, „Pandora“. Mrežno izdanje <https://www.theoi.com/Heroine/Pandora.html> Pristupljeno 25. 08. 2024.

dobro promišljenim i mudrim postupcima.⁴⁷ Zbog njegovog nemalog dara čovječanstvu često ga se u literaturi može pronaći pod opisom „bog vatre.“ Njegova krađa vatre simbolizira potragu i strast za znanjem. Njegov postupak simbolizira pobunjenika protiv vlasti, odnosno pobunu pojedinca protiv autoriteta. Iako je bio u pravu i iako je dio bogova bio na Prometejevoj strani, odlučili su ne suprotstavljati se u strahu od posljedica. Nešto kasnije, ekvivalent Prometejevu narodu i ostatku bogova dolazi u obliku Tebanke Izmene, Antigonine sestre. Ona je također bila nedosljedna ispravnosti i uplašena pred autoritetom. Izmena je primjer stereotipizirane uplašene osobe toga doba koja je odlučila biti taktična. Njezin lik slavi i simbolizira pragmatičnost i opreznost, kao što je većina bila u Prometejevo doba, a još više u današnje. Izmena i narod Prometejevog doba predstavljaju vrijednosti poštivanja autoriteta i strah od podizanja glasa u masi. Nakon smrti Izmeninog brata, ona je morala odabrati hoće li se suprotstaviti naredbama okrutnog kralja Kreonta koji je branio pokop brata ili će ostati vjerna duhovnim zakonima. Iako lojalna obitelji, Izmena odlučuje ostati pokorna kralju Kreontu i time zadržati položaj neutralnosti.⁴⁸ Možda nije znala, ali takav status quo samo je doveo njezinu sestru koja se borila za pokop brata u još veće probleme. Ovdje se kao ključna riječ nameće podložnost. Kršćanstvo kaže da treba biti ponizan, ali ne i podložan. Velika je greška što se jako često poniznost brka s jadom. Otkad je kršćanske religije, poniznost se kreće kao jedna od osobina koja se spominje više od ičega u kršćanskoj terminologiji. Poniznost je skrušeno ponašanje prema drugima, pronalaženje vlastite oaze i dijeljenje svojeg mira s drugima. Tu nema mjesta nadobudnosti, superiornosti i grubosti prema bližnjemu. Nažalost, to nije nešto karakteristično za današnje društvo. Masa ljudi se deklarira kao kršćanin, vjernik, ispravan čovjek. Ali jako malo njih poznaje tu istu vjeru, a kamoli da je živi. Majka Terezija koja je bila sam glasnik Božje riječi govorila je da je poniznost govoriti što manje o sebi, radosno prihvaćati kritike i raditi na tome da ih primijesimo. Jednako tako je rekla da je poniznost ne raspravljati niti onda kada imamo pravo.⁴⁹ S time se jako teško složiti, ali niti Majka Terezija nije dala detaljno pojašnjenje tog navoda. Svakako je najviša mudrost znati zašutjeti na vrijeme i biti dovoljno staložen i stati u trenutku kada shvatimo da naše riječi, žalbe, preklinjanja nailaze na prostor vakuuma.

⁴⁷ Prometejevo ime potječe od grčke riječi „prometheia“, što znači predviđanje

⁴⁸ Sofoklo, *Antigona*, 2. čin, Zagreb, 2022.

⁴⁹ Laudato, mrežno izdanje <https://laudato.hr/vijesti/istinito-lijepo-i-dobro/15-savjeta-majke-terezije-za-zivot-u-poniznosti-i-ljubavi> Pristupljeno 24. 08. 2024.

Vikati svoje boli nekome tko nije sposoban razumjeti ili upiti je kao čekati avion na autobusnom kolodvoru. Zato je jako mudro znati stati. Ne opravdavati se nekome tko ne želi ili nema kapaciteta dati komentar ili riječ utjehe. Nekada je možda riječ i o gluposti, a time se vraćamo na isto; gdje glupost govori, inteligencija šuti. Potrebno je prestati cijediti sebe kao da nismo svoji. Treba se okrenuti i otići. Velika je snaga čovjeka da prešuti i kada je u pravu. A još je veća snaga čovjeka otići kada je u pravu. Kada je prisutna ogromna bol koja tišti, kada silno želimo dokazati svoju pravicu za boljitak sebe i svoje okoline, a ipak uspijemo otići, otići bez povrijeđivanja druge strane ili sebe, šutke i mudro. A ako ne možemo otići, ako griješi obitelj ili najbliži, ako najveći kamen spoticaja nalazimo u nepodršci ili šutnji najbližih, tek je to golema kušnja i snaga ako uspijemo. Jer što je šutnja nego puko odobravanje, stavljanje kvačice na našu bol i prihvaćanje. Snaga je to moći podnijeti, a kamoli zašutjeti i prestati objašnjavati, koliko god to možda ne bili spremni. Najveća snaga je pomiriti se s time da nas netko tko nam je najtopliji u srcu možda nikada neće razumjeti. Trebamo ostati dostojanstveni, skupiti mir koji je preostao, mir koji nam nije okrutno oduzet i ponizno prihvatiti svoj križ. I tu negdje se nalazi i mir.

Sveti Augustin je rekao kako je poniznost temelj svih drugih kreposti.⁵⁰ Svaka duša bi prihvatila poniznost kao temeljnu krepost i osobinu kršćanstva, ali rijetko koja duša želi poniženje koje ju slijedi kao vjerni sljedbenik. Prometej je svoje poniženje i kaznu doživio dostojanstveno, a ipak se izborio i ostavio dubok trag za čovječanstvo. Suprotnost poniznosti je oholost. Ona se često miješa s ponosom i gura ponos pod pejorativnu konotaciju. Nažalost, i u Grčkoj je ponos bio najčešće negativna osobina. Njima je hybris bio posebna vrsta ponosa.⁵¹ Često je smrtnike navodio na prkošenje bogovima. Najpoznatija priča veže se uz Niobu, dijete Tantalovo. Bila je ponosna, svojehlava, vrlo nadmena žena. Jednog je dana uvrijedila Letu, što je rezultiralo smrću njezine dvanaestero djece. Naime, Letina su se djeca, Apolon i Artemida, ne mogavši gledati majčinu patnju, osvetili Niobi na najgori mogući način, ustrijelivši joj svu djecu. Ni sami bogovi nisu mogli slušati njezine jecaje, pa je pretvore u kamen. Ali, čak i kamen zaplače

⁵⁰ Sv. Augustin, *Ispovijesti*, Zagreb, 2012.

⁵¹ *Theoi Greek Mythology*, mrežno izdanje, www.theoi.com › Daimon › Hybris. Pristupljeno 24. 08. 2024.

i suza poteče niz obronak.⁵² Ponos je kod ljudi osobina najčešće ničime poduprta. Ljudi griješe oslobađajući mjesto ponosu, onom koji najčešće ruje i uništava. Ruje jer ga ljudi koriste u uništavajuće svrhe. Inače, ponos može biti i suštinski jest nešto pozitivno. U kršćanstvu, Lucifer je pao zbog svojeg ponosa i oholosti.⁵³ Ako se prepustimo ponosu koji ne znamo kontrolirati, on se lako pretvori u oholost i tada će nas on povući za sobom i to je sigurno. A ako se maknemo od njega, koliko god bilo teško, imamo veću šansu uspjeti. Barem veću od nikakve. Upornost, borba i poniznost su najjača oružja za sputavanje ponosa. On i dalje treba činiti udio našeg karaktera, ali nikako dozvoliti mu da zavlada nad emocijama i umom. Tada postajemo hladni i jednolični. Dokle god je upornost as u rukavu, uspjeh je zagantiran. Samo, na tom putu je bitno biti siguran da smo u pravu i da nećemo nikoga nezasluženo povrijediti. Na upornost se osvrnuo i američki pjesnik Henry Wadsworth Longfellow koji je rekao „ako kucate na vrata dovoljno dugo i dovoljno jako, budite sigurni da ćete nekoga probuditi!“⁵⁴

⁵² Fry, Stephen, *Mythos I*, Zagreb, 2020., str. 80 - 83

⁵³ Kada je odlazio, rekao je „Non serviam“, što jest „Neću služiti“

⁵⁴ Mrežno izdanje <https://madeby-kk.com/upornost-je-odlicna-osobina-za-uspjeh-ako-kucate-na-vrata-dovoljno-dugo-i-dovoljno-jako-budite-sigurni-da-cete-probuditi-nekoga-henry-w-l/>

Pristupljeno 25. 08. 2024.

5. Mit o Heraklu

Iz sljedećeg mita o Heraklu daju se izvući najraznovrsnije poruke. Zato je ovaj mit sačuvan za kraj, kao objedinjenje svih vrlina i mana iz svakog prethodnog mita s kojim smo se susreli. Heraklova priča sadrži snažne pouke o osveti, snazi, mudrosti, naivnosti, očaju i nadasve bitnoj kreposti. Heraklova povijest počinje u gradu Tebi. Bio je on sin Zeusa i Alkmene. Hera je mrzila Alkmenu jer je bila jedna od ljubavnica njenog muža. Zato odmah po Heraklovu rođenju pošalje dvije zmije da ubiju dijete u snu. Ali dječak se probudi i iskaže svoju božansku snagu ubivši zmije golim rukama. Njegov poočim, Alkmenin muž Amfitrion, dozove tebanskog vrača Tiresiju, desnu ruku Hada, boga mrtvih, koji prorekne dječaku snažan zemaljski život i još ljepši besmrtni božanski. Čuvši proročanstvo, Amfitrion odmah osigura najbolje obrazovanje i odgoj dostojan junaka. Jednog dana, u zrelijoj dobi, mladi Heraklo nenamjerno ubije starca Lina, svog učitelja. U strahu od sinove snage, Amfitrion ga pošalje pastirima na selo. Tamo Herakla posjete dvije žene na raskršću. Jednoj ime bijaše Zloća i nudila je razvratan život, pun hedonizma i lijenosti. Drugoj ime bijaše Krepost i nudila je život dostojan života, pun truda i bogat uspjehom samostalno zarađenim.⁵⁵ Kasnije se Heraklo, kada se zapustio i krenuo lošim putem, sjetio raskršća svog života i ipak promijenio svoju odluku i odlučio posvetiti se Kreposti. Zeus je prije Heraklovog rođenja izjavio na vijeću bogova da će prvi Perzejev unuk biti vladar nad ostalim potomcima. Ipak, pod utjecajem Here, prvi se rodio Euristej. Zeus, da ublaži učinjeno, obeća Heraklu da će postati besmrtn čim ispuni 12 Euristejevih zadataka. Njega je ta nepravda tištala i jako razljutila, a njegov delirij iskoristila je Hera, koja mu pošalje ludilo, zbog kojeg ubije svoju i Megarinu voljenu djecu. Očajan, odluči prihvatiti svoju sudbinu i odlazi ispuniti zadatke kralja Euristeja.⁵⁶ Izvršio je dvanaest zadataka koje mu je kralj zadao. Među njima su bili zadaviti nemejskoga lava, smaknuti lernejsku hidru, uloviti erimantskoga vepra, uhvatiti erinejsku košutu, rastjerati grabežljive ptice na Stimfalskome jezeru, pribaviti Hipolitin pojas, očistiti Augijine štale, dovesti kretskog bika, ubiti kralja Diomeda i pripitomiti njegove kobile, oteti gorostasu Gerionu stada goveda, donijeti zlatne jabuke iz vrta Hesperida i izvući iz podzemlja psa

⁵⁵ Schwab, Gustav, *Najljepše priče klasične starine*, Zagreb, 2000., str. 100 - 127

⁵⁶ *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 17.8.2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/heraklo>

Kerbera. S obzirom na to da je sve obavio uspješno, vratio se slobodan u Tebu. Putovao je od Egipta do Libije te postavio dva stupa. Bili su to Heraklovi stupovi i Gibraltar.

Kroz brojna djela nailazimo na alegorije, kao što nam mit o Orfeju i Euridici služi kao alegorija za Kristov silazak na Zemlju, smrt i uskrsnuće. Orfej koji silazi u Had da spasi Euridiku podsjeća na Kristov silazak na propalu zemlju kako bi spasio svoj narod. Heraklovih 12 zadataka podsjeća na Isusovih 12 učenika od kojih je svatko imao neku svrhu i ulogu, a njegov silazak u podzemlje po Kerbera na Kristov silazak nad pakao. Naravno, to možemo tumačiti kroz različite teološke leće. Na svemu tome se sada ipak nećemo zadržati, ali je dobro spomenuti. Heraklo je uspio ispuniti sve zadatke, no putem je stradao Heraklov prijatelj Hiron zbog napada Hidre. Heraklo pokušava spasiti prijatelja, ali Hidrin otrov je bio neizlječiv. Mučenik nije mogao umrijeti jer je bio besmrtn. Tada Heraklo obeća da će mu poslati smrt čim nađe priliku. Taj trenutak je došao kada junak skine okove Prometeja kojeg Zeus pristane osloboditi ako koji besmrtnik pristane umrijeti umjesto njega. Bio je to Hiron. Prilikom krađe zlatnih jabuka, Heraklo prevari Atlanta, nosača neba. I to je bilo učinjeno prema savjetu mudrog Prometeja. Najkobniji put mladog junaka dogodio se na rijeci Euen. Kako njemu samome nije trebala pomoć oko prelaska na drugu stranu, dao je svoju ženu Dejaniru kentauru Nesu koji je prevodio ljude preko rijeke. Ne odoljevši, Nes dodirne Dejaniru i Heraklo ga, vidjevši to, usmrti. Prije same smrti Nes kaže ženi neka pokupi njegovu svježu krv i skriva ju na najmračnije mjesto. Ako ikada dođe do Heraklove nevjere, neka potajno namaže njegovu košulju tom krvlju i on će joj se zauvijek vraćati. Lakovjerna, mnogo godina kasnije, Dejanira to učini. Naime, Heraklova nepreboljena ljubav u tom trenutku bijaše Jola, kćerka kralja Eurita koji je davno prije uskratilo ruku svoje kćeri Heraklu. Bijesan na njega, godinama kasnije, Heraklo pokori Eubeju, ali odluči poštediti Jolu. Pošalje ju u svoju kuću svojoj ženi kojoj poruči neka se pobrine za zarobljenicu. Dejanira, nesigurna u muževu vjernost, sjeti se krvi kentaura i pošalje po glasniku premazanu košulju u grad Eubeju svom mužu. Heraklo, ne sluteći, obuče košulju od koje mu se koža krene lijepiti i tijelo rastapati sve do golih kostiju. Saznavši za čin svoje majke, sin Hilo okrivi majku što mu je ubila oca. Ožalošćena i u kajanju, Dejanira probode svoja prsa oštrim mačem.⁵⁷ Heraklo izdahne u

⁵⁷ Anej Seneka, Lucije, *Herkul na Eti*, 3. čin, Zagreb, 1996.

posljednjim bolovima, a prijatelj Filoktet, prema njegovoj naredbi, zapali lomaču i preda ostatak Heraklovih kostiju proždirućoj i neumoljivoj vatri.

Dejaniri je njezina greška uništila život i oduzela dva života. Da se vratimo unatrag na još jednu već spomenutu priču, Kaina je koštala jedan život. Roditelje Pirama i Tizbe koštala je ponovno dva života, ali dva života vlastite djece.⁵⁸ Više o njima se može pročitati u knjizi *Mythos*, mrežnoj stranici *Theoi* i Ovidijevim *Metamorfozama*.⁵⁹ Čitajući, slušajući, koračajući kroz svijet, trebamo shvatiti koliko su greške skupe i da povratka u prošlost nema. Trebamo se sjetiti koliko je greška jučer koštala Kaina, a koliko košta Dejaniru. Koliko će sutra greške koštati svakoga od nas. Mitovi, prisprodoobe, Biblija, pa čak i neke bajke su nam dani kao besplatni priručnici. Ovo je još jedna priča o nemogućnosti bježanja od onoga što nam je dano, od onoga što nam je namijenjeno. Nije mogao pobjeći niti Heraklo niti brojni drugi mnogo kasnije, pa vjerojatno ne može niti itko od nas.⁶⁰ Ali, sreća je u tome da svaki potez umom čini jedan potez kistom na platnu života. Svaka naša odluka čini liniju po liniju, a hoćemo li biti zadovoljni kada slika bude gotova, ovisi isključivo o nama. Kada se dogodi pogreška, teško je obrisati taj dio na platnu bez ijedne mrlje. Nažalost, u životu nemamo niti retrovizore niti gumicu za brisanje. Na svakom od nas je da odaberemo hoćemo li tu mrlju preoblikovati i nježnim potezom uobličiti u nešto još bolje ili ćemo u bijesu sve uništiti. Ono najgore što možemo učiniti jest da samo tako ostavimo. Ako ne ide dalje, ako ne možemo sami, pomoć je uvijek iza ugla. Samo joj treba otvoriti vrata. Kada nam se u životu unište vrata ili polomi ruka, imamo glas da viknemo kroz prozor. Moramo jer to je ono što trebamo. To mora biti ono što želimo. Pasivnost je loša, lijenost je loša, ali ravnodušnost ubija. Ne smijemo dozvoliti ikada da postanemo rezignirani ili ravnodušni prema svojim ambicijama, prema onome ispravnome. To je poziv Boga. Ne dozvoliti da nas itko ugasi jer mi smo slika Božja.⁶¹ Bog nam kaže da korištenjem svojih talenata i kretanjem naprijed unaprjeđujemo sebe. To On od nas želi. To nas kršćanska tradicija poziva. To nas roditelji uče. Kada vidimo ili osjetimo zlo, treba biti oprezan i sve činiti svjesno, da ne bismo rotacijom života

⁵⁸ *Mythos I*, „Piram i Tizba“, Zagreb, 2020., str. 309 - 313

Piram i Tizba su starogrčki Romeo i Julija

⁵⁹ Ovidije, *Metamorfoze*, knjiga IV., Zagreb, 2008.

⁶⁰ Heraklu je bilo prorečeno da neće umrijeti od ruke živa čovjeka, već od mrtva stanovnika Hada. Tada mu je bilo smiješno, ali ipak se sudbina obistinila

⁶¹ *Biblija*, „Knjiga Postanka“, Zagreb, 2008., str. 12

mi postali ti zločinitelji. Herakla, da nije pogriješio, da nije bio razuzdan i nevjeran, nikada ne bi snašla ta sudbina. Kamen spoticanja je nedostatak povjerenja. Da mu je njegova žena vjerovala, ne bi nikada povjerovala glasinama ili sakrila ono što joj je kentaur dao. Heraklo se na svojem raskršću opredijelio za pogrešan put, ali se ipak vratio na ispravan. Bez obzira na to, ostao je uprljan onime što je dotada upio. I u konačnici ga je zlo i osveta ponovno preuzela. I danas se svima upućuje apel na oprez. Opres da se ne zapadne u zamor grijeha jer se kasnije teško izvući. Zato na svakom bitnijem raskršću treba razborito promisliti i potaknuti vjerom trebamo donijeti odluku. Nečega od toga je Heraklu pomanjkalo. Današnje smicalice, laži i prevare mogu više od svega uprljati dušu. Što je najgore, laži najčešće oštete onog nevinog. Zato je uvijek potrebno slušati ono što osjećamo, ono što nam unutrašnji glas govori, ono što nam Bog šapće. Njegov čisti glas ne možemo čuti dokle god ne utišamo nakupine otrova kojim smo okruženi i omotani. Dokle god čujemo, doista čujemo, uvijek ćemo biti u stanju napraviti dobre izbore. Kršćanstvo nas uči razboritosti i dobroti. Ako naiđemo na zlo, možemo uzvratiti. Ako naiđemo na zlo, možemo ignorirati činjenicu da je nekome još zabavno sipati otrov po Božjoj zemlji. Ali, ono što je kršćanski je da vratimo toplinom. Ignoriranjem, kada zlo ne može doprijeti do nas, ono najviše pati, bilo da nam dođe u ljudskom obliku ili duhovnom. Molitvom mržnja gori i rastapa se. Onome tko sipa mržnju i zlo nema niti potrebe osvećivati se. Zlo već samo po sebi dolazi s povratnom kartom u džepu, ali, nažalost, onaj koji je njen prenosilac puno kasnije to sazna. Vrlo često onda kada više nema pomoći uoči kazne koja slijedi. Zato je uvijek ljepše biti na strani svjetlucanja i blistave čistoće. Kroz cijeli Novi zavjet možemo pročitati o istome. Ono što svima treba jest samo pronaći svoj mir i mjesto pod suncem. Kroz koju god prisposobu otvorimo, ako čitamo dušom, a ne umom, naići ćemo na ono što je upravo napisano. Ono što je srcem bitno vidjeti.

6. Zaključak

Mitovi i religija nam objedinjuju temeljne kreposti na kojima bi ljudsko društvo trebalo počivati. Oni su kao jedna mreža na kojoj su bazirani brojni pojmovi koje smo i danas preuzeli. Jako je teško ustanoviti što je bilo prije čega i točno postaviti neke pojmove ili događaje u vremenske okvire. Kako god bilo, svakako se možemo složiti da i religija i mitovi nose važne pouke i životno bitne poruke. Ako se čita pomno, možemo izvući jako dobar temelj za daljnji kreposni, kršćanski život čak i iz poganskih priča. Mitovi su djelomično utjecali na kršćansku moralnu paradigmu, a zasigurno su pomogli naglasiti neke od ključnih vrijednosti u kršćanstvu. Sve navedene mitove smo upravo zato i odabrali, da bismo vidjeli tu refleksiju vrlina i mana iz antike u današnjem kršćanskom životu. Kada god poželimo pročitati ponovno neki mit ili ga interpretirati, on će uvijek biti spreman ponovno oživjeti u našoj mašti.

Popis literature

- Alighieri, D. (2021). Božanstvena komedija. Zagreb: Matica hrvatska
- Aristotel (1988). Nikomahova etika. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
- Augustin, A. (2012). Ispovijesti. Zagreb: Nakladnik Verbum
- Biblija (2018). Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Bodrožić, I. Kristom nadahnuti, mrežno izdanje, <https://www.bitno.net/kolumne/kristom-nadahnuti/sto-mudrost-jest-a-sto-nije/> Pristup omogućen 13.08.2024.
- Camus, A. (2022). Stranac - Mit o Sizifu. Zagreb: izdavaštvo Demetra
- De Saint Exupery, A. (1943). Mali princ, Zagreb: Verbum
- Eshil (2000). Okovani Prometej. Zagreb: nakladnik Sysprint
- Fry, S. (2020). Mythos I. Zagreb: Mitopeja
- Fry, S. (2021). Mythos II. Zagreb: Mitopeja
- Fry, S. (2022). Mythos III. Zagreb: Mitopeja
- Heraklo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 2.9.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/heraklo>
- Hesiod (2005). Teogonija. Zagreb: Demetra
- Homer (2003). Odiseja. Zagreb: Školska knjiga
- Manuli, G. (2006). *Legenda o princezi Aidi - Zlatna antilopa*. Zagreb: Novi mediji
- Ovidije, P. (2008). Metamorfoze. Zagreb: Europapress

Pope, A. (2010). An essay of criticism. Velika Britanija: Gale ECCO, Print Editions

Schwab, G. (2000). Najljepše priče klasične starine. Zagreb: naklada DiVič

Seneka, L. Anej (1996). Herkul na Eti, Zagreb: Arka knjiga

Sofoklo (2022). Antigona. Zagreb: Znanje

Soumitra, S. (2014). Sizif kreće na doktorat, *Acta turistica*, Vol. 26 No. 2, str. 185 - 200
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/135201> Pristup omogućen 09.08.2024.

Šimundža, D. (1969). „Apsurd i nada Alberta Camusa, Osvajanje smisla nad besmisлом“, *Crkva u svijetu*, Vol. 4 No. 2, Zagreb: 171 - 180. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/136314> Pristup omogućen 12.08.2024.

Tomasović, M. (2000). Marko Marulić: Antologija, Zagreb: Konzor

„Heracles“, *Theoi Greek Mythology*. Pristupljeno 20. 07. 2024. s adrese <https://www.theoi.com/>. <https://www.theoi.com/greek-mythology/heracles.html> .

„Pandora“, *Theoi Greek Mythology*. Pristupljeno 20. 07. 2024. s adrese <https://www.theoi.com/Heroine/Pandora.html>

„Gallery K14.8 – The punishment of Sisyphus“, *Theoi Greek Mythology*. Pristupljeno 20. 07. 2024. s adrese <https://www.theoi.com/Gallery/K14.8.html>

Online Biblija, mrežno izdanje. Pristup omogućen 14.08.2024. s adrese <https://biblija.ks.hr/>

„Mida i njegov zlatni dodir“, *Bajke.hr*. Pristupljeno 25. 08. 2024. s adrese <https://www.bajke.hr/kralj-mida/>

Greek Mythology.com. Pristupljeno 25. 08. 2024. s adrese <https://www.greekmythology.com/>